

Prosjektrapport

Tospråklig assistanse i barnehagen

2011 - 2012



Innhold:

Innledning	s. 3
Prosjektets mål og målgruppe	s. 4
Utvalg av kommuner og barnehager	s. 4
Lokal forankring; kommunens / bydelens rolle i prosjektet	s. 5
De deltakende kommunenes /bydelenes organisering	s. 5
Prosjektets organisering og struktur	s. 6
Gjennomføringen	s. 7
Lekprosjektene	s. 7
Arbeidet med barna	s. 7
Personalsamarbeidet	s. 11
Foreldresamarbeidet	s. 12
Samarbeidsprosjektet	s. 13
Arbeidet med barna	s. 13
Personalesamarbeidet	s. 15
Foreldresamarbeidet	s. 17
Prosjektene med fokus på konkretiseringsmaterieill og IKT	s. 18
Arbeidet med barna	s. 18
Personalsamarbeidet	s. 22
Foreldresamarbeidet	s. 22
Modeller for tospråklige assistanse	s. 24
Referanser	s. 29

Innledning

NAFO har i perioden 2011 - 2012 hatt ansvaret for å gjennomføre et pilotprosjekt om tospråklig assistanse i barnehagen, etter tildelingsmidler fra Kunnskapsdepartementet (KD). Prosjektet er et ledd i å følge opp NOU:7 2010 *Mangfold og mestring*, der det foreslås flere tiltak for å styrke språkutviklingen, herunder morsmålet, til flerspråklige barn i barnehagen. Ett av forslagene i utredningen er å øke tilskuddet til barnehager som benytter midler fra den statlige tilskuddsordningen til tospråklig assistanse i barnehagen. Dette er et øremerket tilskudd til barnehagene, Rundskriv F-01-2011: *Tilskudd til tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder*.

Formålet med tilskuddet er å bidra til at “ [...] kommunene kan utforme tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder. Målrettede språkstimuleringstiltak i førskolealder, herunder tospråklig assistanse i barnehage, vil kunne bidra til en bedre skolestart for barn som ikke har norsk som morsmål og på sikt øke barnas deltakelse på alle samfunnets arenaer” (F-01-2011: 15).

I NOU:7 2010 blir det foreslått “[...] å gi noe høyere tilskudd til barnehagene som vil bruke flerspråklig personale, for å stimulere tospråklig arbeid i barnehagene” (ibid: 129). Rambøll (2006), peker på at færre kommuner benytter tospråklig assistanse som tiltak etter at ordningen ble endret i 2004, og nå kan brukes til annet enn tospråklig assistanse.

Flere rapporter peker på at fokuset på morsmålsstøttende arbeid i barnehagen er blitt lavere når antallet tospråklige assistenter går ned (Rambøll 2006¹, Rambøll 2008², Østrem mfl. 2009³). Tilskuddet blir i økende grad brukt til språkstimulerende materiell og forsterket norskspråklig pedagog. Evalueringen *Alle teller mer* (Østrem m.fl. 2009) viser at barnehagene først og fremst har et norskspråklig fokus i arbeidet med språkstimulering. Samtidig øker antallet flerspråklige barn i barnehagen. Antallet minoritetsspråklige barn i barnehage har økt i takt med barnehagedekningen generelt (NOU:7 2010).

KD ønsket å kunne se på mulighetene for å følge opp forslaget fra NOU:7 2010 om å øke tilskuddet der det brukes til tospråklig assistanse. NAFO fikk derfor i oppdrag å sette i gang et pilotprosjekt for å se hvordan tospråklig assistanse kan bidra til å bedre minoritetsspråklige barns språkforståelse, spesielt norskspråklige ferdigheter, og styrke barnehagens språkmiljø.

¹ Rambøll Management 2006: *Evaluering av tilskuddsordningen – Tiltak for å bedre språkforståelsen for minoritetsspråklige barn i førskolealder*.

² Rambøll Management 2008: *Kartlegging av språkstimulering og språkstimulering i kommunen*.

³ Østrem, S., Bjar, H., Føsker, L., Hogsnes, H., Jansen, T., Nordtømme, S. og Tholin, K. 2009: *Alle teller mer. En evaluering av hvordan Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver blir innført, brukt og erfart*. Høgskolen i Vestfold. Rapport 1/2009.

I følge Stortingsmelding 41 (Kunnskapsdepartementet 2009) utgjør tospråklige assistenter ansatt på midler fra tilskuddsordningen, kun én prosent av de ansatte i barnehagene. Tospråklig assistanse kan imidlertid gis av alle i barnehagen som deler morsmål med ett eller flere barn, det være seg om de er ansatt som tospråklige assistenter, assistenter, fagarbeidere eller pedagogiske ledere med flerspråklig kompetanse. NAFOs prosjekt har hatt et hovedfokus på tospråklig assistanse i henhold til tilskuddsordningen, men samtidig fokusert på å ta i bruk alle de språklige og kulturelle ressursene som finnes i personalgruppa.

Prosjektet tok utgangspunkt i barnehageloven og rammeplanen, knyttet opp til *Temaheftet Språklig og kulturelt mangfold* (Kunnskapsdepartementet 2006) og *Ressurshefte – flerspråklig arbeid i barnehagen* (Kunnskapsdepartementet 2010).

Prosjektets mål og målgruppe

Prosjektets mål er å vise hvordan tospråklig assistanse kan bidra til å styrke flerspråklige barns norskspråklige ferdigheter i barnehagen, og styrke barnehagens språkmiljø.

Prosjektets målgruppe er tospråklige assistenter i barnehagen etter ansettelse på tilskuddsmidler, tospråklige ansatte i grunnbemanningen og øvrig personale i barnehagen. Flerspråklige barn med andre morsmål enn norsk har også vært målgruppe for prosjektet. I barnehagene som har deltatt, er det plukket ut 15 flerspråklige barn som har fått tospråklig assistanse under prosjektet. Selv om flere barn har fått tospråklig assistanse er det disse 15 som har vært i fokus for dokumentasjonen av prosjektet.

Utvalg av kommuner og barnehager

Det finnes flere måter å organisere arbeidet med tospråklig assistanse på i kommunene, og det har vært viktig for prosjektet å rekruttere barnehager fra kommuner som løser dette på forskjellige måter. Det vil gi muligheter for å se på fordeler og ulemper ved de ulike måtene å organisere arbeidet på, og hvilke konsekvenser dette kan ha for det tospråklige arbeidet i barnehagen.

NAFO valgte å se prosjektet om tospråklig assistanse i sammenheng med KOMPASS-prosjektet, et kompetansehevingstiltak rettet mot tospråklige assistenter/assistenter med minoritetsbakgrunn i barnehagene (NAFO-rapport 2012). Prosjektbarnehagene ble rekruttert fra kommuner med deltakere fra KOMPASS ved Høgskolen i Oslo og Akershus og Høgskolen i Telemark. De to høgskolene, i tillegg til Dronning Mauds Minne Høgskole, har deltatt i KOMPASS-prosjektet ledet av NAFO fra 2010 til 2012.

De deltakende barnehagene er:

- Vestsiden og Kirketjernet barnehage, Porsgrunn kommune
- Lundedalen barnehage, Skien kommune
- Prestenga barnehage, Askim kommune
- Åkeberg barnehage, Bydel Gamle Oslo, Oslo kommune
- Fjeldlund barnehage, Bydel Søndre Nordstrand, Oslo kommune

Lokal forankring; kommunens / bydelens rolle i prosjektet

Barnehagemyndigheten hadde ansvaret for å velge ut en barnehage i sin kommune / bydel og var invitert til å delta i prosjektet gjennom sin rolle som forvalter av tilskuddsordningen. Representanter fra barnehagemyndigheten fra kommunene / bydelene ble invitert til å delta på prosjektmøter, nettverk og kurs underveis i prosjektet og å bidra til lokal forankring av prosjektet.

De deltakende kommunenes /bydelenes organisering

- Porsgrunn og Skien kommuner har organisert det tospråklige arbeidet sentralt i kommunen. I disse kommunene ansettes tospråklige assistenter i egen tospråklig avdeling. Ledelsen ved den tospråklige avdelingen har ansvaret for koordinering av tospråklig assistanse i barnehagene og for tildeling av ressurser til dette etter søknad fra barnehagene. Tospråklig avdeling har arbeidsgiveransvar for de tospråklige assistentene og har ansvar for kompetanseutvikling og veiledning til både assistentene og til barnehager som benytter seg av tilbudet. Lederne for tospråklig avdeling i begge kommunene har vært involvert i prosjektet underveis.
- I Askim kommune brukes tilskuddsmidlene til å styrke barnehagenes språkmiljø med fokus på det norske språket. I tillegg har barnehagene fokus på å ansette flerspråklig personale i grunnbemanningen.
- I bydel Søndre Nordstrand er det ansatt flerspråklig personale i grunnbemanningen. Bydelen har ansatt språkpedagoger som har ansvaret for veiledning av personalet om språkstimulerende tiltak i barnehagene.
- I bydel Gamle Oslo er det ansatt flerspråklig personale i grunnbemanningen, samt at bydelen har en avdeling for tospråklige assistenter som barnehagene etter søknad får tildelt tospråklig assistent fra.

Prosjektets organisering og struktur

Ved prosjektstart inviterte NAFO til et oppstartmøte for barnehageledere i prosjektbarnehagene og barnehagemyndigheten i prosjektkommunene. Her ble prosjektet presentert og vi hadde mulighet til å drøfte innhold og struktur med de involverte barnehagene og kommunene. Den samme gruppa hadde også et møte mot slutten av prosjektet med oppsummering av erfaringer fra prosjektet og tanker om videre arbeid. Det ble diskutert hvordan arbeidet med tospråklig assistanse kan videreføres i barnehagene, og hvilken betydning prosjekterfaringene kan ha for hvordan kommunen velger å realisere intensjonene i tilskuddsordningen.

Alle de deltakende barnehagene gjennomførte et praksisprosjekt innenfor prosjektets målsetning. Se oversikt under. I hver prosjektbarnehage ble det dannet en prosjektgruppe med 3-4 ansatte; styrer/enhetsleder, pedagogisk leder og tospråklig(e) assistent(er). Prosjektgruppen ledet arbeidet i egen barnehage og hadde fokus på å implementere kunnskaper og erfaringer i personalgruppen. Prosjektgruppen deltok i en til to nettverkssamlinger med andre prosjektbarnehager i sin region. NAFO deltok som veiledere i både nettverk og prosjektgruppene, i forbindelse med oppstart av prosjektet og underveis i prosjektperioden. NAFO deltok også på et personalmøte i oppstarten av prosjektet der det ble informert om prosjektet, og der hele personalgruppa fikk være med å diskutere den enkelte barnehages prosjektskisse.

Ved oppstart av prosjektet ble det dannet en prosjektgruppe i hver av barnehagene.

Gruppesammensetningen har vært noe ulik i de forskjellige barnehagene, men styrer, pedagogiske ledere og tospråklige assistenter har vært representert alle steder. I Porsgrunn og Skien, der de tospråklige assistentene er ansatt i egen avdeling i kommunen, deltok også lederne for disse avdelingene på en del av prosjektmøtene. Alle prosjektbarnehagene hadde faste, jevnlig prosjektmøter med drøfting av erfaringer i prosjektet og den videre progresjonen. En av prosjektgruppas oppgaver var implementering av prosjektarbeidet i hele barnehagens arbeid. Her ble barnehagens vanlige møtefora benyttet, som avdelingsmøter, ledermøter og personalmøter.

Barnehagene laget en prosjektbeskrivelse ved oppstart og en leverte en sluttrapport med egne refleksjoner over prosjektarbeidet ved prosjektslutt.

Som ledd i kompetanseheving av personalet ble det i løpet av prosjektperioden arrangert kurs for barnehagene, knyttet til personalmøter og planleggingsdager. NAFO hadde hovedansvaret for innholdet i kursene, i samarbeid med prosjektgruppene og Høgskolen i Telemark og Høgskolen i Oslo og Akershus. For å bidra til fremtidig erfaringsspredning og implementering, ble også barnehagemyndigheten i den aktuelle kommunen invitert. I tillegg ble det arrangert et todagers

fagseminar felles for alle prosjektgruppene. Seminaret hadde som mål å bidra til prosjektets teoretiske forankring og å gi prosjektgruppene mulighet for refleksjon og erfaringsdeling.

I tildelingen fra KD var det føringer om at dette pilotprosjektet skulle dokumenteres av en ekstern aktør. Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) fikk dermed midler fra NAFO til å gjøre en dokumentasjon av prosjektet. De har benyttet observasjon, video og intervjuer i sitt arbeid. HiOA leverer egen rapport til NAFO 1.september. Rapporten offentliggjøres på NAFOs nettsider.

I september og oktober 2012 arrangerer NAFO, i samarbeid med fylkesmenn, Høgskolen i Oslo og Akershus, Høgskolen i Telemark og Dronning Mauds Minne i Trondheim, åpne regionale konferanser i KOMPASS-prosjektet. Konferansene vil arrangeres ved de tre høgskolene. Deltakerne i prosjektet om tospråklig assistanse bidrar med å legge fram erfaringer fra sine prosjekter. Dokumentasjon av prosjektet fra Høgskolen i Oslo og Akershus vil også legges fram på konferansene.

Gjennomføringen

Barnehagene hadde følgende prosjekter:

- Vestsiden og Kirketjernet barnehage: «Sammen om flerspråklige barns språkutvikling». Prosjektet fokuserer på samarbeidsrelasjonen mellom tospråklig assistent, pedagogisk leder og avdeling.
- Lundedalen barnehage: «Skal vi leke butikk?» Prosjektet benytter tospråklig assistanse i lekegrupper med fokus på rolleleken.
- Prestenga barnehage: «Prestengas bazar, se hva vi har!» Prosjektet har som mål å styrke barnehagens språkmiljø gjennom aktiv bruk av tospråklig assistanse i lek.
- Åkeberg barnehage: «Vi gjør det mulig på flere språk!» Prosjektet handler om å la tospråklig assistanse berike og styrke barns språkforståelse gjennom arbeid med konkrete og IKT.
- Fjeldlund barnehage: «Tospråklig assistanse i barnehagen, med vekt på bruk av digitalt verktøy.»

Den videre rapporten tar utgangspunkt i prosjektbarnehagenes rapporter, men vil ikke gi en inngående beskrivelse av prosjektet i den enkelte barnehage. Vi velger å samle erfaringer fra de barnehagene med sammenfallende prosjekttematik: lekprosjektene, samarbeidprosjektet og prosjektene med fokus på konkretiseringsmateriell og IKT. Deretter vil vi sammenlikne de ulike modellene for tospråklig assistanse og konsekvensene av disse. Denne rapporten vil ikke inneholde NAFOs vurdering av resultater i prosjektet. Vi viser her til ekstern dokumentasjon levert av Høgskolen i Oslo og Akershus.

Lekprosjektene

Arbeidet med barna

To av prosjektene har handlet om lek og hvordan voksnes tilstedeværelse og tilgjengelighet i leken støtter opp under barnas språkforståelse på norsk og andre morsmål. Begge barnehagene valgte å tilrettelegge for butikklek. Butikklek har et kjent utgangspunkt for alle barn, uavhengig av språk og familiebakgrunn. Alle kjenner til butikk, og alle har erfaringer som kan bringes inn i barnehagens butikklek. Ved oppstart av prosjektet i Lundedalen barnehage måtte personalet ta stilling til om de mente alle barna i barnehagen var inkludert i leken sammen med de andre barna. Det var relativt stor enighet om at så godt som alle var med i leken, og at det var svært få som falt utenfor. Deretter brukte barnehagen en fireukersperiode på å observere leken systematisk. De fant at mange av barna de trodde var inkludert i leken, i virkeligheten vandret rundt fra aktivitet til aktivitet og var lite deltakende i rollelek. De fant også en del mekanismer barna imellom som de ikke hadde vært klar over bl.a. om hvem som ledet an i lek og som slik la premisser for hvem som fikk delta i leken og på hvilken måte de fikk delta. De så samtidig at de voksne forholdt seg til barnas lek på ulike måter. Mange var på gulvet med barna, mens mange også satt med et barn på fanget. I uteleken så de at de flerspråklige barna lekte mest med hverandre. I Prestenga barnehage ble det også gjennomført observasjoner. De benyttet observasjonene og loggskrivning til å følge utvikling i leken gjennom hele prosjektperioden. Her ble det utarbeidet en felles mal for loggføringen som personalet benyttet. Dette ble en nyttig måte å følge med i prosjektarbeidet på, som ga mulighet til å ta stilling til videreutvikling og endringer i arbeidet.

Forberedelse til butikkleken i Lundedalen startet med at barna skulle få førstehåndserfaring med hva en butikk er. De tospråklige assistentene tok derfor barna med til nærbutikken og fikk omvisning både inne i butikken og på lageret. De dro også til Asiabutikken hvor mange av de flerspråklige familiene handler. Deretter tok de en tur til biblioteket for å se etter bøker om temaet. Samtidig begynte innsamlingen av emballasje og materiell til butikken. Barnehagene ønsket å få emballasje som alle barna kjente igjen, derfor tok både de tospråklige assistentene og foreldrene med seg emballasje hjemmefra. I Prestenga ble det innredet et rom til bazaren. Barna ble tatt med på å male møbler og innrede rommet til butikkleken, og foreldrene ble spurt om å ta med varer. Dette var med på å skape forventninger og nysgjerrighet til det som skulle skje. Begge barnehagene inviterte til en foreldresamling for de flerspråklige foreldrene der det ble informert om prosjektet. I Lundedalen var også foreldrene med å lage plakater på ulike språk til butikken.

I både Lundedalen og Prestenga ble det dannet lekegrupper, og leken ble satt inn i ukeplanen for barnehagen. De tospråklige assistentene var sentrale for opplegget i begge barnehagene, men også norskspråklig personale var involvert. De tospråklige assistentene i Lundedalen barnehage er ikke en del av grunnbemanningen og er ikke til stede i barnehagen hver dag. Butikkleken ble derfor lagt til dager da alle de tospråklige assistentene var til stede. Lekegruppene i Lundedalen var satt sammen av barn med ulike morsmål, og det var fokus på å benytte alle tilgjengelige språk. I Prestenga var lekegruppene sammensatt av barn med samme morsmål sammen med en tospråklig assistent. Noen ganger var norskspråklige barn med i gruppene. De kunne noen ganger bli utålmodige når de ikke forsto det som ble sagt, selv om det også ble benyttet norsk språk i leken. I tillegg hadde barnehagen grupper med ulike morsmål, inkludert norsk, der det ikke var tospråklig assistent med barnas morsmål tilgjengelig.

Butikkleken i begge barnehagene endret seg i takt med barnas initiativ og med voksnes forståelse av hvordan butikkleken kunne utvides og videreutvikles. Varene i Prestengas bazar var valgt ut med tanke på at de skulle vekke gjenkjennelse hos barna, de hadde tatt høyde for barnas ulike erfaringsbakgrunner. Barna kunne kjøpe med seg varer og senere benytte dem på avdelingen barna tilhørte, for eksempel bøker, klær, spill eller matvarer til bollebaking. Dette ga utgangspunkt for ny lek. Blant annet viste det seg at ei kurdisk jente kunne danse magedans. Hun kom til basaren og ville kjøpe klær og smykker. Samtidig sto det på musikk, og hun begynte å danse. De andre barna ble veldig interessert og ville også lære å danse. Barnehagen tok med dansen videre i forskjellige sammenhenger. I Lundedalen var matbutikk utgangspunktet for leken. Leken ble utvidet til å leke bank, til restaurant og kafé. Barna tok også selv initiativ til ulike varianter av leken, som å dra hjem og lage middag til familien eller å leke butikk ute osv. Barnehagen rapporterer at barn som tidligere har vært lite aktive i rollelek, nå har blitt attraktive lekekamerater. Dette gjelder særlig noen av de største guttene. Begge barnehagene gir uttrykk for at de tospråklige assistentenes engasjement har vært avgjørende for barnas deltakelse i leken.

En av de tospråklige assistentene leker butikklek med en jente som har arabisk som morsmål. En jente som snakker dari sitter i kassa. De snakker om gaver. *Hadie* er gave på arabisk. Da sier den jenta som snakker dari: *ÅÅÅ* det er samme ord som vi sier, vi sier også *hadie*. Jeg vet hva dere sier, dere snakker om gaver. (Lundedalen barnehage)

Begge barnehagene framhever at butikklek gir gode muligheter for konkretisering av språket. Gjenstander i butikken og mer abstrakte begreper som «få sparken», «gratis» og «kunde» er eksempler på hvordan språk i kontekst er med på å støtte opp under forståelse av ord og begreper på både morsmål og norsk. I Lundedalen barnehage er det i tillegg benyttet annet konkretiseringsmaterieill i forkant eller etterkant av rolleleken, blant annet ved hjelp av figurteater,

og ved at barna har skrevet / lekeskrevet handlelister med hjelp fra de tospråklige assistentene eller av andre voksne. Dette ble gjort på de ulike morsmålene der tospråklig assistent var tilgjengelig. Når barna kommer til butikkleken, har de forberedt seg på hva som skal kjøpes og må finne de norske ordene for ærendet sitt. Lundedalen barnehage skriver i sin rapport:

Barna og de tospråklige assistentene har brukt alle språk aktivt i butikkleken. De har forklart de norske ordene på morsmålet og vekslet mellom språkene for utdyping og for å sikre en god forståelse. Begrepsinnlæring og styrking av ordforrådet på morsmål og norsk har vært i fokus. Morsmålet blir brukt for å sikre en god begrepsinnlæring og de norske ordene har de lært via morsmålet. Barna har hatt gode lekemodeller på morsmål og norsk. (Lundedalen barnehage)

Prestenga barnehage rapporterer dette:

Språkene i barnegruppa har fått mer fokus. Barna spør ofte: «Hva heter det på ditt språk?». Det er ikke flaut å svare på morsmålet sitt lenger. Språkene sammenlignes i større grad, f. eks da en av assistentene erfarte dette utsagnet da barna sammenlignet et ord på kurdisk og persisk: «Egentlig er det ikke to språk...». Vi opplever at barna har blitt mer utforskende til språk, og ser at barna har forstått at de kan hente hjelp for å gjøre seg forstått. Barna ser det som naturlig at man bruker flere språk i kommunikasjon.

Det kommer fram av rapportene at barna gjennom prosjektet er mer språklige aktive, og at det å benytte ulike morsmål og sammenlikne ord på ulike språk legger et grunnlag for å utvikle norskspråklige ferdigheter. I Lundedalens rapport oppsummeres dette slik:

- Observasjoner viser at barn tar økt kontakt med flere voksne i barnehagen enn tidligere.
- Tospråklige assistenter sier at barna snakker mer morsmålet i barnehagen.
- Barna diskuterer språk og spør hva ting heter på andre barns morsmål.
- Etniske norske barn synes også det er moro å lære nye ord. Ved måltidene snakker de mye om dette.
- Barn forklarer hva ord betyr for hverandre.
- Flere barn leker mer avansert rollelek enn tidligere.
- Vi ser at barna tar i bruk stadig nye ord og spør hverandre hva ord betyr.

Prestenga barnehage oppsummerer blant annet dette:

- Det blir mer samarbeid når ulike språkgrupper er representert, for da blir norsk brukt som fellesspråk samtidig som de bruker morsmålet sitt for å fortelle hva ting heter.
- Tospråklig assistanse, som f. eks polsk puslespill med tekst og bilde, kan brukes av norsk personale sammen med ulike språkgrupper.
- Barn som er gode på begge språk veksler mellom språkene sine ut ifra hvem de snakker med.

- Barna blir stolte av å kunne vise frem språket sitt.

I forbindelse med lekprosjektet ble det laget en film som NAFO står ansvarlig for. Filmen ble tatt opp i Lundedalen barnehage og har fått tittelen «Skal vi leke butikk?» . Filmen kan lastes ned fra nettstedene: www.barnehageipraksis.no og www.skoleipraksis.no, samt fra www.hioa.no/nafo.

Personalsamarbeidet

Både Prestenga og Lundedalen rapporterer at det har blitt en vesentlig endring i barnehagens måte å samarbeide med de tospråklige assistentene på. Personalet er tilført ny kunnskap om betydningen av støtte på morsmål for flerspråklige barn, og det har blitt en større bevissthet om hvor viktig den tospråklige assistenten er i dette arbeidet. Tospråklig personale som ikke deler morsmål med noen av barna, hadde som regel ikke benyttet morsmålet sitt i barnehagen før prosjektet startet. Disse har nå fått en større bevissthet om viktigheten av at ulike språk høres og brukes i barnehagen, og at flerspråklige voksne kan være rollemodeller for flerspråklige barn uten en voksen som deler deres språk i barnehagen. De tospråklige assistentene som har deltatt i prosjektet, og som også har deltatt ved KOMPASS, kjenner seg mer verdsatt som samarbeidspartnere og har fått en større trygghet i arbeidet sitt. Lundedalen barnehage skriver i sin rapport:

Forståelsen av morsmålet er styrket i personalet. Vi har opplevd hvordan vår interesse for språk smitter over på barna og omvendt. Vi trodde vi var gode til å vise interesse for barnas morsmål, men vi har sett at vi er blitt mye mer bevisste på betydningen av å støtte barnas morsmål og hva det betyr for interessen for språk og for å lære seg norsk. Vi ser hvor mye enklere det er å støtte barn i språkutviklingen både på morsmål og norsk, når du har tilgang på tospråklig personale.

Når det gjelder implementering av prosjektet i hele barnehagen viser rapportene at prosjektbarnehagene har lyktes i varierende grad med dette. En av barnehagene mener at nye kjøreregler og usikkerhet knyttet til nye måter å jobbe på, kan være en årsak. Lundedalen barnehage framhever som en suksessfaktor i prosjektet at medlemmene i prosjektgruppa hadde ulike ansvarsområder i prosjektet. Oppgaver som blant annet dokumentasjon, igangsetting av butikklek og forberedelser til leken ble fordelt blant de tospråklige assistentene og prosjektgruppa.

Foreldresamarbeidet

Lundedalen barnehage skriver følgende i sin rapport:

Vi ser også hvor viktige foreldrene er i forhold til å styrke språkmiljøet i barnehagen og snakker mer med foreldrene om språk enn tidligere. Vi føler vi har fått bedre kontakt med foreldrene og at de har

fått en større forståelse for vår jobb. De ser at barna lærer mye ved å leke. Det er blitt lettere å prate med foreldrene i garderoben. Vi har et felles mål. (Lundedalen barnehage)

Begge barnehagene i lekprosjektet innledet prosjektarbeidet med en temakveld for de flerspråklige foreldrene der prosjektet ble presentert. Prestenga spurte foreldrene på forhånd om dagtid eller kveldstid passet best og mener at denne ekstra henvendelsen gjorde at så mange møtte opp. Særlig var de polske foreldrene veldig engasjerte og hadde også med mange varer til basaren. Videre førte dette engasjementet til at barnehagen arrangerte «polsk uke» på et senere tidspunkt. I Lundedalen ble foreldrene spurt om å hjelpe til med å skrive plakater og nøkkelord til butikken på sine språk. Det ble mange livlige debatter om betydningen av de forskjellige ordene, og det viste seg at ikke alle ordene var like lett å oversette. Begge barnehagene oppfordret foreldrene til å ta med seg emballasje eller andre varer til butikkene hjemmefra. I Lundedalen har alle foreldrene bidratt med varer til butikken. Prestenga framhever at basaren har skapt et stort engasjement fra foreldrene, og at det kan ha sammenheng med at basaren er veldig konkret å vise fram og snakke om, og at møteformen på foreldrekvelden var uformell og skapte dialog. I tillegg hadde foreldrene et felles utgangspunkt, de hadde alle et annet morsmål enn norsk. Hos Lundedalen er denne typen foreldresamlinger et innarbeidet opplegg i barnehagen, for Prestenga var dette nytt, og de gir uttrykk for at dette er noe de ønsker å videreføre. I tillegg ønsker de i større grad å involvere de etnisk norske foreldrene i det videre arbeidet med bazaren.

Lundedalen peker på at de tospråklige assistentene har en viktig rolle i foreldresamarbeidet når de deler språk med foreldrene. Det er mye lettere å kunne gi god informasjon og foreldrene har mulighet til å henvende seg om det de lurer på. I Lundedalen barnehage snakker personalet nå mer med foreldrene om lek og lekens betydning. De synes, som Prestenga, at det er lettere å snakke med foreldre man ikke alltid har så mye utveksling med, fordi de kan fortelle fra butikkleken. I Lundedalen rapporteres det videre på at foreldre gir tilbakemelding om at barn prater mer om det de har opplevd i barnehagen og om butikkleken hjemme, og at de flerspråklige barna bruker morsmål mer aktivt hjemme. Barnehagen mener dette henger sammen med at barna har lettere for å snakke med foreldrene sine om hva de har lekt og gjort i barnehagen når de får benyttet morsmålet i lek med støtte fra de tospråklige assistentene. De har lært flere ord på morsmålet gjennom leken i barnehagen som gjør at det blir lettere å fortelle på morsmålet hjemme om det de har lekt og opplevd i barnehagen. Barna ønsker gjerne å vise fram butikken til foreldrene når de blir hentet, og av og til må også foreldrene leke litt med barna sine i butikken før de får med barna hjem. Her er en fortelling fra Lundedalen barnehage:

Vi var ferdige med butikkleken og hadde satt opp STENGT-skiltet da S ble hentet av sin mormor og ville ha henne med inn i butikken for å vise henne rundt. Men da S så skiltet, sa hun til mormoren at butikken var stengt nå, men at hun heller kunne handle en annen dag.

Samarbeidsprosjektet

Arbeidet med barna

Prosjektet i Kirketjernet og Vestsida barnehage i Porsgrunn handlet om å få til et godt samarbeid mellom tospråklig assistent, pedagogisk leder og avdelingspersonalet. Barnehagen laget derfor ikke et eget «tospråklig opplegg», men tok utgangspunkt i allerede eksisterende planer, de planene barnehagen hadde lagt opp til før prosjektstart. Disse planene var tuftet på overordnede kommuneplaner; Porsgrunn kommunes kvalitetsplan med "lesetrapp" og "IKT-trapp", en "kokebok" fra Tospråklig avdeling i kommunen og barnehagens egen årsplan med vekt på fagområdet "antall, rom og form".

I arbeidet med IKT fikk de flerspråklige barna tildelt kamera og tok bilder fra turer på høsten og våren. De valgte seg ut fem bilder hver som de fikk hjelp av den tospråklige assistenten til å sette inn i en power-pointpresentasjon. Barna fortalte på både norsk og morsmålet sitt om bildene i presentasjonen og dette ble lagt på som egen lydfil. Femåringene fikk også skrive navnet sitt på pc med latinske bokstaver og med bokstaver fra ulike språk representert i barnehagen.

I forbindelse med opplegg rundt "lesetrappa" har det vært fokus på bevissthet om at tospråklige assistenter bruker sine morsmål aktivt i barnehagen. Det har vært stor fokus på samtaler med barna, om hva barna har gjort og opplevd i barnehagen, og å finne ord for dette. Bilder fra ulike situasjoner er brukt som utgangspunkt for samtale. Bildene ble hengt opp slik at barna selv kunne ha mulighet til å snakke om dem i flere sammenhenger. Bøker og konkretiseringsmaterieell er også benyttet i arbeidet. De tospråklige assistentene har lest på sine morsmål og andre voksne i barnehagen har lest parallelt på norsk. Barna har blitt kjent med sanger og musikk fra ulike land og lært seg enkle sanger.

Fagområdet "antall, rom og form" har vært et satsningsområde i barnehagen i løpet av prosjektperioden. Barna har tilegnet seg matematiske begreper ved å spille spill, pusle, telle og lære formenes navn. Tospråklige assistenter har brukt morsmålet om de samme temaene sammen med de flerspråklige barna. For at hele personalet skulle ha mulighet til å kunne støtte barna i dette, ble formenes navn på ulike språk er hengt opp på veggen. Barna har i tillegg deltatt på aktiviteter som å dekke bord, formjakt, talljakt, sirkus og matlaging. Tospråklige assistenter og pedagogiske ledere har samarbeidet om avdelingens mål for fagområdet og tilpasset det til de flerspråklige barna. Hele

barnegruppen har imidlertid vært deltakende i prosjektet. Barnehagen opplever at flerspråklige barn med og uten tospråklig assistent har blitt mer stolte av morsmålene sine og av sine ulike identiteter.

Følgende lille historie fra en pedagogisk leder viser at dette også har motivert disse jentene, som ikke har tospråklig assistent, til å telle på morsmålet sitt:

To tospråklige jenter og jeg er i garderoben for å kle på oss. Jentene begynner å prate om telling og førskolegruppa og det å telle og hvor langt de kan telle - på norsk. Jeg spør den ene jenta, som er ny og kommer fra Island om hun kan telle på islandsk. Jenta ser på meg og sier: «Ja, selvfølgelig!» og setter i gang. Etter at jeg og den andre jenta, som kommer fra Etiopia har hørt henne telle, sier hun: "Oy, det var rart!" «Hva er rart?», sier jeg. «Jo, det er rart, at jeg sier and når jeg teller til en, mens hun sier ait...!»

Barnehagen har i mange år hatt tospråklige assistenter i barnehagen. Tidligere har barna brukt morsmålet sitt bare sammen med tospråklige assistenter. Gjennom prosjektet har de tospråklige assistentene jobbet mer i større barnegrupper og brukt morsmålet sammen med barna hele tiden, noe som har ført til at barna nå bruker morsmålet sitt mer naturlig og sammen med andre.

Personale som ikke snakker barnas morsmål, har benyttet mange innfallsvinkler til å støtte opp under at morsmålet kan brukes i ulike sammenhenger. Denne historien fra en pedagogisk leder viser hvordan barn opplever å bli tatt på alvor, og at morsmålet deres betyr noe for de voksne i barnehagen:

Vi har vært på tur i skogen og er på vei tilbake til barnehagen da særlig en gutt løper langt i forveien. Jeg roper og ber han om å vente flere ganger, og da han endelig stopper spør jeg: «Hva heter *stopp* på arabisk?» Gutten svarer med det arabiske ordet, *ogof*, og jeg spør: «Hvis jeg sier *ogof* på arabisk neste gang du må vente, stopper du da?» Gutten ser på meg, smiler og svarer bekreftende. Gutten stoppet hver gang på den turen, og også på senere turer når personalet sier *ogof*.

Når de voksne i barnehagen viser en anerkjennende holdning til barnas språklige ressurser, vil dette kunne smitte over på de andre barna i barnehagen. Som eksempel på dette, forteller barnehagen om en gruppe barn som var på tur i skogen og en gutt (som ikke er kurdisk) finner en stokk som er markspist:

Gutten løper til en voksen og sier: "Her står det en kurdisk sang, så jeg tror Kasim (kameraten som har kurdisk morsmål) har vært her". Den voksne lar seg fasinere av dette og de tar stokken med tilbake til barnehagen og henger den opp. Dagen etter kommer gutten som fant stokken til den voksne og sier at han nå har lært seg en kurdisk sang av Kasim. Den voksne spør om han kan synges sangen, og gutten svarer at da trenger han stokken for å huske sangen. Den voksne henter stokken, og gutten tar høytidelig mot stokken, leser på den og synger en kurdisk sang. Senere på dagen spør den voksne gutten om han vil synges sangen i samling og nok en gang ble stokken hentet. Denne stokken henger på

veggen i barnehagen og har nå fått navnet: Den kurdiske stokken. Den voksne viser ofte frem stokken og bruker den i samlinger innimellom. Senere skal gutten framføre den kurdiske sangen på barnehagens teaterfestival.

Barnehagen rapporterer at særlig noen av de tospråklige barna som tidligere har vært veldig forsiktige og tilbakeholdne nå har fått en større status i barnegruppa og tar tydeligere plass. Dette er barn som tidligere aldri har benyttet morsmålet i barnehagen. Den tospråklige assistenten har vært særlig viktig for disse barna, og barna har alltid noen spørsmål eller noe de vil vise fram når den tospråklige assistenten kommer. Slik har den tospråklige assistenten benyttet sine muligheter til å ta utgangspunkt i barnets interesser, og til å utvide og tilføre nye perspektiver i samtalen på det språket barna kan best. Noen barn vegrer seg imidlertid for å være sammen med tospråklig assistent og bruke morsmålet. For å motivere barna til også å benytte morsmålet sitt i barnehagen har de alliert seg med andre barn som deler morsmål med barnet, andre ganger har de benyttet seg av spennende materiell. Dette skjedde da barnehagen gikk til anskaffelse av iPad. Denne kunne blant annet brukes til å spille lottospill sammen med den tospråklige assistenten, og assistenten erfarte at det å kunne snakke om de ulike bildene i lottospillet på både norsk og morsmål ga en ny interesse for å ta i bruk sitt eget morsmål i barnehagen.

I rapporten framheves det at barna har utviklet språkforståelsen sin på både morsmål og norsk i løpet av prosjektåret. Ved at de har fått mulighet for å få tospråklig assistanse har de blitt mer aktive og deltagende både i samtaler og lek. Den tospråklige assistansen har bidratt til å gi de flerspråklige barna større forståelse av innholdet i barnehagen og gjennom dette bidratt til å lette barnas tilegnelse av det norsk språket.

Personalsamarbeidet

Kirketjernet og Vestsiden barnehage hadde samarbeidsrelasjonen mellom tospråklig assistent, pedagogisk leder og avdelingspersonalet som sitt fokus i prosjektet. De tospråklige assistentene i Porsgrunn er ansatt i egen avdeling i kommunen og jobber i ulike barnehager etter søknad fra barnehagene. Hvert barn får tildelt tre timer morsmålsstøtte pr uke. Dette er en knapp, men verdifull tid, og det er vesentlig å få til et godt samarbeid med pedagogisk leder og avdelingspersonale for at denne tiden blir benyttet optimalt, og for at barnehagen fortsetter det morsmålsstøttende arbeidet når den tospråklige assistentene ikke er tilstede. Mye av det morsmålsstøttende arbeidet som er gjort i dette prosjektet handler derfor om hvordan grunnbemanningen jobber med å støtte barnas ulike morsmål, men hele tiden med utgangspunkt i at det eksisterer et nært samarbeid med den tospråklige assistenten. Barnehagen satte seg følgende mål:

- Pedagogiske ledere og tospråklige assistenter skal samarbeide om å legge til rette for at hvert enkelt barn får støtte til å bruke morsmål, og å styrke ferdigheter på morsmål og norsk.
- Pedagogiske ledere og tospråklige assistenter skal stimulere barna til å bli nysgjerrige på ulike språk.
- Tospråklige assistenter og pedagogiske ledere skal samarbeide om avdelingens månedlige mål, og definere arbeidsoppgavene sammen.
- Tospråklige assistenter skal dele erfaringene og refleksjonene fra prosjektarbeidet med ansatte på basen for tospråklig ansatte i kommunen.
- Pedagogiske ledere skal implementere arbeidet med tospråklige assistenter i avdelingens pedagogiske innhold.
- Pedagogiske ledere og tospråklige assistenter skal samarbeide om hvordan flerspråklige barn skal ta i bruk sine tospråklige ressurser, og oppleve seg som betydningsfulle for fellesskapet.

Målene tydeliggjør ansvarsforholdene i samarbeidsrelasjonene, og hvordan innholdet i samarbeidet videreføres til henholdsvis avdelingen for tospråklig ansatte i kommunen og til avdelingen i barnehagen. Det har vært faste månedlige møter mellom tospråklig assistent og pedagogisk leder gjennom hele prosjektperioden. Disse møtene har vært forberedt av begge med utgangspunkt i et refleksjonsnotat som hjelpemiddel til å drøfte hva som har vært utført forrige måned, hva det skal jobbes med i kommende måned, samt fordeling av arbeidsoppgavene. Tiltak blir valgt ut fra barnets språklige og sosiale ståsted, samt avdelingens temaarbeid. Etter møtet med den tospråklige assistenten, har den pedagogiske lederen tatt med refleksjonsnotatet til avdelingsmøtene slik at alle på avdelingen har mulighet til å ta del i arbeidet.

For barnehagen har det vært viktig å bringe med seg erfaringene fra samarbeidsmøtene mellom pedagogisk leder og tospråklig assistent til alle de pedagogiske lederne slik at tilsvarende samarbeidsformer kan benyttes i hele barnehagen. Her har styreren hatt en viktig funksjon. Hun har vært en del av prosjektgruppa og har sørget for å videreføre prosjektarbeidet ved å la dette være tema for ledermøter og personalmøter. I starten av prosjektet ble samarbeidsmodellen prøvd ut av de tospråklige assistentene og pedagogiske lederne som inngikk i prosjektgruppa, men ble utvidet til å omfatte alle de tospråklige assistentene og pedagogiske lederne i barnehagen.

De tospråklige assistentene har, på sin side, brakt ideene med til personalmøter på tospråklig avdeling i kommunen. Der har de anledning til å diskutere samarbeidsopplegget med leder for avdelingen og sine tospråklige kolleger. Dette har resultert i at det blir det et krav fra Tospråklig avdeling i kommunen om forpliktende samarbeidsmøter og bruk av refleksjonsnotat for de barnehagene som får tildelt tospråklig assistanse ved oppstart av nytt barnehageår.

Hele personalgruppa har benyttet avdelingsmøter til å jobbe med *Temaheftet om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen* og reflektert over spørsmålene som hører til hvert kapittel.

Barnehagen har også jobbet mye med praksisfortellinger, har knyttet disse til problemstillingene og brukt det som utgangspunkt for refleksjoner. Prosjektgruppa mener dette har bidratt til å avlive myter og skape ny kompetanse som har ført til holdningsendringer i personalet. Det er også benyttet andre tilnærminger til kompetanseheving, blant annet veiledningsgrupper.

De tospråklige assistentene gir uttrykk for å føle seg mer verdsatt i den jobben de gjør og at deres kompetanse etterspørres i barnehagen. En av dem uttrykker seg slik:

Etter at barnehagen og tospråklig avdeling ble med i prosjektet har dette ført til økt status for min del. Samarbeidsmøtene med pedagogisk leder og refleksjonsnotatet har gitt oss klarere og tryggere rammer. Jeg får god respons for aktivitetene bla i gymsalen. I garderobesituasjonen er det blitt naturlig å bruke morsmålet. Barnet og foreldrene bruker også morsmålet mer blant de andre. Statusen som tospråklig assistent har økt og jeg føler meg velkommen. Jeg er blitt viktig og gjør en viktig jobb.

Foreldresamarbeidet

I Kirketjernet og Vestsiden barnehage ble foreldrene informert om prosjektet gjennom foreldremøter og månedsplaner. Foreldrene til fokusbarna ble informert i utviklingssamtaler (halvårlige foreldresamtaler). Barnehagen rapporterer at foreldrene ga uttrykk for å være positive til prosjektet.

Barnehagen har på ulikt vis trukket foreldrene med i prosjektarbeidet. Personalet har blant annet samarbeidet med foreldrene om nøkkelord på ulike språk for å få disse med i månedsplanene. Nøkkelordene gir foreldrene en større mulighet til å følge med på hva som er tema for perioden og på denne måten kunne bruke morsmålet om det samme hjemme. I forbindelse med at barnehagen har jobbet med fagområdet antall, rom og form, har barnehagen spurt foreldre til barn som ikke har tospråklig assistent i barnehagen, om hjelp til å kunne skrive tallene på morsmålet. En av foreldrene lagde en perm med tallene, og den gikk dattera med i flere dager og viste stolt fram til alle. De ansatte er bevisst på å lære seg nøkkelord, å hilse og å telle på ulike språk i samarbeid med foreldre og tospråklig personale. Det gir et viktig signal til både barn og foreldre at alle språkene som finnes i barnehagen verdsettes og løftes fram. Barnehagen rapporterer videre at dette gir en språklig nysgjerrighet som smitter mellom både personale, foreldre og barn, slik denne fortellingen viser:

En avdeling er ute på tur og en gutt med et annet morsmål enn norsk peker på en haug med grus og spør hva det heter. Den norskspråklige assistenten, som er sammen med gutten, forteller at det heter grus. Gutten smaker på ordet og studerer grusen nærmere.

Når de kommer tilbake til barnehagen forteller assistenten om hendelsen til mor. Mor blir undrende, og det viser seg at hun heller ikke har hørt ordet *grus før*. Det finnes ikke et ord for *grus* i guttens morsmål. Assistenten finner litt *grus* og viser dette til mor.

Uka etter er avdelingen på tur igjen og går forbi samme haugen med *grus*. Da stopper og alle, og både barn og voksne studerer *grusen*. Gutten sier stolt: «Det er *grus*.»

Barnehagen rapporterer at foreldrene nå tar mer initiativ, spør mer og er generelt tryggere på barnehagen. Barnehagen ser dette i sammenheng med at personalet er tydeligere overfor foreldrene, og at de har blitt bedre på å samarbeide med dem. Flerspråklige foreldre som tidligere ikke har snakket så mye i garderoben, bruker nå i større grad morsmålet sammen med barna og snakker også mer med personalet. En tospråklig assistent forteller:

Når Elsas kommer til barnehagen og jeg er til stede, snakker mor og jeg om ting og tang på morsmålet. Når de norske foreldrene leverer barna sine, hører de på oss og smiler. Elsas smiler lurt, for han skjønner at de ikke kan dette språket.

Personalet har også ønsket å forsøke å lære seg *hei* eller *god dag* på alle språkene i barnehagen.

Mor og sønn kommer til barnehagen. En fra personalet går forbi og sier: «Labas, Elsas». Mor og sønn svarer «Labas» og smiler.

I forkant av dette har personalet lært *Laba diena* som er den mer høflige varianten av *god dag*. Dette uttrykket har hengt som plakat på avdelingen i flere måneder. Nå har personalet lært den dagligdagse varianten.

En mor med et helt annet språk merker seg plakaten med *Laba diena*. Hun bemerket at *Laba diena* liknet veldig på det som på hennes språk ble *oljelampe* og viste personalet en sang på You-tube om oljelampe på morsmålet sitt. Dette var en fengende sang som barna i barnehagen ville høre igjen og igjen. Barnehagen ser at interessen for språk og å sammenlikne språk smitter over på foreldrene når barnehagen setter fokus på dette. Det vil igjen komme barna til gode, både når det gjelder stolthet over sitt morsmål og utvikling og mestring av det norske språket.

Prosjektene med fokus på konkretiseringsmaterieell og IKT

Arbeidet med barna

I Åkeberg dreide prosjektet seg om å arbeide tospråklig med konkretiseringsmaterieell og med iPad. Hele barnehagen var involvert i prosjektet, samtidig som to avdelinger ble valgt ut til å fordype seg noe mer i arbeidet. En av disse avdelingene samarbeidet med tospråklig assistent fra bydelens

avdeling for tospråklig assistanse. Ellers ble den tospråklige assistansen og det flerspråklige arbeidet basert på ansatte i grunnbemanningen.

Hver avdeling utviklet to esker med konkreter i samsvar med avdelingens planer. De utarbeidet aktivitetsplaner for å konkretisere hvordan arbeidet med eskene skulle foregå; hva som skulle skje, hvem som skulle delta, og hvem som var ansvarlig. I etterkant av samlingene og aktivitetene ble det skrevet loggbok. Inspirasjon til loggbok fikk de fra Prestenga barnehage etter felles fagdager på Lysebu.

På bakgrunn av diskusjoner på fagdager og personalmøter ønsket personalet å sette større fokus på alle de ulike språkene som var representert i barnehagen. En måte å nærme seg dette på var at alle de voksne skulle bruke sine egne morsmål i samlinger. På denne måten ønsket de å styrke barnehagens språkmiljø ved å synliggjøre de voksnes språkkompetanse og å inspirere barna til å ta i bruk sine ulike morsmål. En av avdelingene samarbeidet med en tospråklig assistent fra bydelens tospråklige avdeling. Hun var tilstede på avdelingen en dag i uka. Pedagogisk leder og den tospråklige assistenten laget planer for aktiviteter og samling for en mindre gruppe barn med felles morsmål. Innholdet i samlingene bygget på avdelingens øvrige arbeid. Den tospråklige assistenten ledet samlingene, samtidig som pedagogisk leder var aktivt deltagende på norsk. I tillegg ble alle barn med samme morsmål som den tospråklige assistenten samlet til felles lunsj. Dette opplegget ble gjort ukentlig på den dagen den tospråklige assistenten var tilstede i barnehagen.

En av avdelingene brukte iPad i sitt tospråklige arbeid. De brukte iPad i forbindelse med turer ut av barnehagen. De filmet og tok opp samtaler med barna når de snakket, både på morsmål og norsk. De benyttet også lydfiler på ulike språk som finnes på nettsiden, Tema morsmål (www.morsmal.no).

Barnehagen ser at flere barn har begynt å ta i bruk morsmålene sine i barnehagen, både i hverdagssamtaler, i aktiviteter og i lek. Flere av barna viser på ulike måter at de gjennom prosjektperioden har fått en ny stolthet over sine ulike språk.

Norskspråklige barn har vist stor interesse for samlinger på ulike språk, noe som også har bidratt til at språkene har blitt brukt i dagliglivet på avdelingen. Ett eksempel på dette er Mari på 2 år med norsk som morsmål:

Mari observerer en assistent som gjentatte ganger på norsk, ber Omar på 2 år med somali som morsmål, beskjed om å sette seg ved bordet. Mari reiser seg, går bort til Omar, smiler og sier kontant "Gå og sett deg" på somali. Gutten setter seg smilende, og Ida smiler og går tilbake til sitt. (Åkeberg barnehage)

Personalet ser at arbeidet med å gi tospråklig assistanse og styrke det flerspråklige miljøet i barnehagen også har påvirket barnas norskspråklige forståelse. Flere av barna har samtidig fått en

betydelig styrket posisjon i leken på avdelingen. Barnehagen ser eksempler på barn som i løpet av prosjektperioden har fått en mer aktiv deltagelse i rollelek og som benytter norsk språk i leken. Flere barn har utviklet vennskap med etnisk norsk barn, hvilket også innebærer at de besøker hverandre utenom barnehagetiden. I en samtalesituasjon med pedagogisk leder ble ett av barna med et annet morsmål enn norsk spurt om hva hun liker best å gjøre. Hun svarte: "Jeg liker best å male, jeg." Noen måneder tidligere svarte hun følgende: "...liker å gjøre sånn" samtidig som hun lagde malebevegelser med hånda.

Gjennom prosjektet har fokuset på barnehagens arbeid med tospråklig assistanse og morsmålsstøttende arbeid blitt forsterket. Hele personalet har fått en større forståelse for at alle kan bidra i dette arbeidet og de har fått konkrete erfaringer med hvordan dette kan gjøres.

I Fjeldlund barnehage har de arbeidet med å utvikle gode metoder for arbeid med konkretiseringsmateriell og bruk av digitalt verktøy. Mye av språkarbeidet i barnehagen hadde forut for prosjektet fokusert mest på norsk språk. Prosjektarbeidet ble en mulighet til å knytte tospråklig assistent opp mot språkpedagogens arbeid. De valgte ut den tospråklige assistenten som gikk på KOMPASS-utdanning og etablerte en gruppe med fire barn som hadde felles morsmål med denne assistenten. Barna hadde tre samlinger i uka, to sammen med den tospråklige assistenten og en der både tospråklig assistent og språkpedagog var med.

I språkgruppene arbeidet de videre med de temaer, sanger og eventyr som allerede hadde fokus på avdelingen. De benyttet bl.a. et nettsted der de fant igjen ord og begreper som var sentrale i avdelingens arbeid. Dette ble utgangspunkt for samtaler med barna.

Barnehagen har i tillegg etablert en personalorganisering der personale som deler barns morsmål er sammen med disse barna til faste tider hver uke. Dette arbeidet består av lesestunder, samtaler om det barna er opptatt av og av temaer som er aktuelle på barnas avdelinger.

Personalet har også arbeidet med at innredning, leker og materiell i barnehagen skal gjenspeile barnas ulike erfaringsbakgrunner, slik at de skal møter identitetsbekreftelse i barnehagen. Dette for å styrke barnas tilhørighet til barnehagen og øke deres motivasjon for å aktiv språklig deltagelse.

I fokusgruppen som besto av fire urdotalende barn, har barnehagen sett at barna bruker morsmålet sitt mer sammenlignet med tidligere, særlig i mindre grupper. Barna virker mer stolte over å kunne snakke et språk som de kan og mestrer, og som de kan lære bort til andre barn og voksne.

Barnehagen rapporterer at barna på ulike måter viser mestringsopplevelser som de tidligere ikke hadde, da de kun kommuniserte på norsk.

Erfaringen barnehagen har gjort seg etter at de har begynt å jobbe mer bevisst med morsmålsstøttende arbeide og tospråklig assistanse, er at barna nå uoppfordret benytter sine

morsmål uten at de virker flau og at de gjerne vil lære bort til de som ikke kan språket. Personalet har blitt mer bevisst på å jobbe for å anerkjenne både barna ulike morsmål og deres norske språk. De ser at alle kan bidra med dette, men at de tospråklige ansatte har en spesielt viktig oppgave i det å gi tospråklig assistanse til de barna de deler morsmål med.

Barnehagen har vært opptatt av å forankre sitt arbeid i Rammeplanen, og har drøftet hvordan de skal arbeide for å følge opp sitater som dette: *”En rekke barn har et annet morsmål enn norsk og lærer norsk som andrespråk i barnehagen. Det er viktig at barna blir forstått og får mulighet til å uttrykke seg. Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig arbeide aktivt med å fremme barnas norskspråklige kompetanse.”*

Barnehagen ser at samarbeidet mellom språkpedagog, tospråklig pedagog og øvrig personale har bidratt til å styrke barnas muligheter til deltagelse i barnehagen og at flere av de flerspråklige barna viser større deltagelse i lek og aktivitet og at de har blitt verbalt mer aktive, både på morsmål og norsk.

Det var spesielt en gutt i fokusgruppen som lenge hadde vært taus. Han snakket lite både på norsk og på morsmål. Hvis han snakket, hvisket han gjerne. Da han ble med i fokusgruppen og morsmålet hans ble satt på dagsorden, skjedde det noe med ham. Han begynte å smile mer, ta mer kontakt med andre barn og voksne, snakke med høyere stemme og å fortelle ting både på morsmål og norsk.

Barnehagen har samlet inn sanger og regler på ulike språk. Barna har vist stor nysgjerrighet overfor hverandres språk, og har vært opptatt av hva som er likt og hva som er ulikt. De har lyttet og imitert hverandre, og lært seg noen av sangene og reglene.

Synliggjøring av barnas ulike morsmål skjedde på ulike måter i løpet av prosjektet. Her er et eksempel:

Fatima som er den urdotalende assistenten på avdelingen sitter på avdelingen og skriver ned alfabetet på urdu. Iman som også har urdu som hjemmespråk kommer bort til Fatima. Hun setter seg ned ved siden av Fatima og kikker en liten stund. Så roper hun høyt, med et stort smil rundt munnen: *”Såne bokstaver kan jeg også!”*

Denne praksisfortellingen viser hvordan det å se noe som var kjent for jenta, engasjerte hennes lyst til selv å fortelle og være muntlig aktiv, denne gangen på norsk.

Eventyrene som var i fokus for hele avdelingen, ble jobbet med både på morsmål og norsk i språkgruppene. Når den tospråklige assistenten ledet gruppene og alt foregikk på barnas morsmål, viste barna stor fortellerglede. Barna fikk muligheten til å anvende sitt språklige repertoar på morsmålet, som var tydelig større enn på norsk. Fortellergleden som barna viste på morsmålet tok

noen av barna med seg inn i språkgruppen med språkpedagogen, der hvor samtalene foregikk på norsk.

Arbeidet med iPad og interaktiv tavle har blitt noe forsinket på grunn av mange tekniske utfordringer. Dette arbeidet vil bli videreført etter prosjektets slutt.

Personalsamarbeidet

Allerede på den første fagdagen for hele personalet i Åkeberg barnehage ble det klart for personalet at det ligger et stort potensiale i å være en personalgruppe der nesten halvparten har et annet morsmål enn norsk. Det ble en viktig fagdag, der spesielt de tospråklige ansatte fikk dele sine tanker og erfaringer om det å være flerspråklige. Det ble gode diskusjoner om flerspråklighet, tap av morsmål, om morsmålsstøttende arbeid og sammenhengen mellom tospråklige assistanse og norskspråklig utvikling. Det ble tydelig for barnehagen at de hele tiden har hatt et positivt syn på flerspråklige ansatte, men at de i liten grad har benyttet denne ressursen i det daglige arbeidet i barnehagen.

Barnehagen ser at terskelen for at de tospråklige ansatte tar i bruk sine morsmål har blitt lavere i løpet av prosjektperioden. En av utfordringene med å gi de flerspråklige barna tospråklig assistanse, var at personalet og barna med felles morsmål befant seg på ulike avdelinger. Barnehagen diskuterte seg fram til måter å organisere dette på, slik at språkressursene hos personalet i størst mulig grad skulle bidra til tospråklig assistanse for barna. Noen ganger ble dette ordnet ved at de voksne byttet avdeling i visse tidsrom. Men ved flere anledninger opplevde barnehagen at de på grunn av sykdom blant de ansatte ikke klarte disse organisatoriske utfordringene.

I Fjeldlund barnehage har de erfart at samarbeidet mellom språkpedagog, avdelinger og tospråklige assistenter har blitt styrket gjennom prosjektet og har ført til en mer helhetlig tenkning i arbeidet rundt flerspråklige barn og barnehagens språkmiljø. Dette har f.eks. ført til at de har klart å etablere en organisering der tospråklige assistenter bytter avdeling til faste tider for å gi barna tospråklig assistanse. Personalet har også kartlagt sin kompetanse og opplæringsbehov innen arbeid med IKT. Dette ble fulgt opp med et personalmøte der personalet ble introdusert for enkle metoder for bruk av IKT i språkarbeidet sammen med barna.

Foreldresamarbeidet

I Åkeberg barnehage ble foreldrene informert om prosjektarbeidet. Avdelingen som jobbet med iPad samarbeidet tett med en mor om å samle enkeltord og uttrykk på morsmål.

Barnehagen har over lengre tid hatt fokus på å støtte foreldrene i å bruke sine morsmål sammen med barna. Under oppstartssamtaler og i foreldresamtaler er språk alltid et tema. Barnehagen formidler at foreldre bør snakke morsmål med barnet sitt og de forteller om sammenhengen mellom morsmål og norskspråklig utvikling. Dette fokuset hadde barnehagen med seg inn i prosjektet. Flerspråklige ansatte i grunnbemanningen opplevde mye av innholdet under den første fagdagen som en anerkjennelse av morsmålets betydning både for barnas norsklæring, identitetsutvikling og for familienes hverdagsliv. Det førte til mange gode refleksjoner om hvordan de kunne støtte og veilede foreldre i det å være en flerspråklig familie. De formidlet at de ble bevisst sin spesielle kompetanse, som besto både av egne erfaringer og av forskningsbasert kunnskap om flerspråklighet og morsmålets betydning for barns utvikling. De kom blant annet med utsagn som: "Jeg skulle ønske det var et slik prosjekt i barnehagen til mine barn da de var små!"

Noen av de flerspråklige ansatte har opplevd at egne barn har liten kompetanse på sitt morsmålet, og at norsk har blitt det dominerende språket. De gir tydelig uttrykk for at dette er en stor sorg for dem som foreldre og at denne bevisstheten har ført til en forsterket motivasjon i samarbeidet med de flerspråklige foreldrene.

I Fjeldlund barnehage ble også alle foreldre informert om prosjektet. De har gitt positive tilbakemeldinger på prosjektarbeidet, og mange har bidratt med sanger, rim og regler på ulike språk.

På fokusbarnas avdeling valgte de å oversette eventyret avdelingen jobbet med. Foreldrene fikk oversettelsen med seg hjem, med oppfordring om å lese for barnet, eller eventuelt snakke om bildene i boka hvis foreldre ikke kunne lese. Foreldre vil bli involvert i det digitale arbeidet knyttet til iPad og interaktiv tavle når dette kommer mer i gang.

Barnehagen erfarer at de tospråklige assistentene har hatt en viktig rolle i samarbeid med de flerspråklige foreldrene. Det å møte personale med minoritetsbakgrunn gir gjenkjennelse for foreldre og har bidratt til å skape tillit og å etablere en god dialog. De tospråklige assistentene har sammen med de pedagogiske lederne hatt samtaler med foreldrene om det å være en flerspråklig familie, om utviklingen av barnas morsmål og det norske språket.

Modeller for tospråklig assistanse

Barnehagene i prosjektet har organisert den tospråklige assistansen på ulike måter. (Jf. s 5: De deltakende kommunenes / bydelenes organisering). Det har utpekt seg tre ulike modeller for tospråklig assistanse:

- Tospråklige assistenter ansatt i egen avdeling sentralt i kommunen
- Norskspråklige pedagoger i samarbeid med tospråklig ansatte i grunnbemanningen
- Tospråklige assistenter ansatt i egen avdeling sentralt i bydelen kombinert med tospråklig ansatte i barnehagens grunnbemanningen.

Tospråklige assistenter ansatt i egen avdeling sentralt i kommunen

I Porsgrunn og Skien er det etablert en tospråklig avdeling sentralt i kommunen med utgangspunkt i statens tilskuddsmidler: *Tilskudd til tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder* (KD: Rundskriv F-01 2011), Private og kommunale barnehager søker om ressurser til tospråklig assistanse derfra. Den tospråklige avdelingen har en leder med arbeidsgiveransvar for de tospråklige assistentene og gir kompetanseutvikling og veiledning til både assistentene og til barnehager som benytter seg av tilbudet.

I Porsgrunn kommune var det i barnehageåret /skoleåret 2011/2012 ansatt 21 tospråklige assistenter og 24 tospråklige lærere ved «Tospråklig avdeling» fordelt på i alt 30 språk i Porsgrunn kommune. I barnehagene ble 22 språk dekket. Avdelingsleder ved Tospråklig avdeling er i løpet av året ute og besøker alle tospråklige assistenter. Det gis veiledning i forbindelse med disse praksisbesøkene. De tospråklige assistentene har faste samarbeidsmøter 1-2 ganger pr måned á 2 timer. Det tildeles tre timer pr barn som det søkes tospråklig assistanse for. Med denne organiseringen, gis det tospråklig støtte til mange barn, men med en knapp ressurs til hver. Prosjektbarnehagen i Porsgrunn hadde for barnehageåret 2010 / 2011 syv tospråklige ansatte fra Tospråklig avdeling i kommunen.

I Skien kommune er de tospråklige assistentene organisert under Minoritetsspråklig førskoleteam som arbeider ut mot flerspråklige førskolebarn i kommunen. Teamet som består av en leder som er spesialpedagog med videreutdanning i flerkulturell pedagogikk, 2 førskolelærere og en barnevernspedagog. Dette teamet veileder barnehagepersonalet i blant annet språkstimulering, flerspråklig utvikling, synliggjøring av flerkulturelt miljø og foreldrearbeid. Teamet arbeider også direkte med barn og foreldre i nært samarbeid med de tospråklige assistentene. Tildelingen av

tospråklig assistanse deles ut etter søknad ut fra antall barn og barnehagens behov for denne ressursen. Det er utarbeidet en egen arbeidsbeskrivelse for stillingen. Minoritetsspråklig førskoleteam har ansvar for månedlige nettverksmøter for de tospråklige assistentene med felles drøftinger, refleksjon over praksis, informasjon og kompetanseheving. Prosjektbarnehagen hadde for barnehageåret 2010/2011 ansatt 50 % somalisk tospråklig assistent, 50 % arabisk tospråklig assistent og 60 % persisk / dari tospråklig assistent. Denne organiseringen gir en større ressurs for hvert barn, men på færre språk enn det Porsgrunn har.

Norskspråklige pedagoger i samarbeid med tospråklig ansatte i grunnbemanningen

I bydel Søndre Nordstrand og Askim kommune benyttes de statlige tilskuddsmidlene til norskspråklige pedagoger. Her gis den tospråklige assistansen av flerspråklig personale i grunnbemanningen. I bydel Søndre Nordstrand har de hovedsakelig valgt å benytte de statlige tilskuddsmidlene til å opprette språkpedagogstillinger. Det er åtte språkpedagoger som er tilknyttet hvert sitt barnehageområde. Hvert barnehageområde består av tre kommunale fulltidsbarnehager, et kommunalt korttidstilbud på 17 timer pr. uke og de private barnehagene som ligger innenfor det samme geografiske området. Språkpedagogenes oppdrag er å arbeide for å styrke de flerspråklige barnas norske språk i disse barnehagene, ved selv å være tilstede i arbeide med barna og i form av veiledning til personalet. I korttidstilbudene har bydelen ansatt tospråklige assistenter i 50 % stilling i hver barnehage.

I prosjektbarnehagen i Askim kommune er det en norskspråklig pedagog ansatt på de statlige tilskuddsmidlene. I satsingen med å gi barna tospråklig assistanse, har barnehagen arbeidet aktivt for å rekruttere flerspråklige ansatte i grunnbemanningen. De har pr. i dag en andel på 28 % flerspråklige ansatte. I tillegg har Askim kommune et nettverk for både kommunale og private barnehager i kommunen. Nettverket har en til to representanter fra hver barnehage. Nettverket har jevnlig møter og en egen side på nettprogrammet Fronter som barnehagene også ellers bruker. På denne siden finnes det oversikt over de språkene som er representert i personalet i Askim. Det gir muligheter for å utveksle personale for eksempel ved oppstart for flerspråklige barn.

Tospråklige assistenter ansatt i egen avdeling sentralt i bydelen kombinert med tospråklig ansatte i grunnbemanningen.

I bydel Gamle Oslo er tospråklige assistenter knyttet til de statlige tilskuddsmidlene organisert under bydelens fagsenter. Barnehagene i bydelen søker om tospråklig ressurs fra Fagsenteret. Pr. i dag har de tre tospråklige assistenter ansatt, de snakker arabisk, somali og urdu i tillegg til norsk. Fagsenteret har ansatt en *fagkonsulent for tospråklig kompetanse*. Fagsenteret har arbeidsgiveransvaret for de tospråklige assistentene og fagkonsulenten følger dem opp med veiledning og kompetanseutvikling, samtidig som hun tilbyr veiledning til barnehagene i bydelen. Hun leder samarbeidet med de barnehagene som får tildelt tospråklige assistenter. Hun leder også et nettverk med fokus på flerkulturelt og flerspråklig arbeid for pedagogiske ledere.

Bydelen legger med denne modellen opp til en modell der noe av den tospråklige assistansen gis gjennom Fagsenteret, mens det er opp til den enkelte barnehage i tillegg å ansette tospråklige ansatte i grunnbemanningen. I prosjektbarnehagen i Gamle Oslo er ca. 50 % av grunnbemanningen tospråklige og de har åtte ulike morsmål.

Vurdering av de ulike modellene

Med utgangspunkt i rapportene til barnehagene ser vi at de ulike modellene for organisering av tospråklig assistanse gir ulike konsekvenser for barnehagenes arbeid med å gi tospråklig assistanse til barn med et annet morsmål enn norsk.

I de to kommunene som har satset på egne avdelinger for tospråklig assistanse sentralt i kommunene, har lederne for disse avdelingene engasjert seg aktivt i prosjektet. De viser en tydelig og sentral rolle i arbeidet med å utvikle arbeidet med tospråklig assistanse i kommunens barnehager.

Disse kommunene viser gjennom prosjektarbeidet at de ved denne måten å organisere arbeidet på har de fått et tydelige ansvarsforhold mellom fagavdelingen, de tospråklige assistentene, pedagogene og det øvrig personale i barnehagene. Det er en bevisst bruk av de tospråklige assistentene den tiden de er i barnehagen, der alle har en klar oppfatning av egen rolle i arbeidet. En annen styrke ved denne modellen er at arbeidet gir en helhetlig satsing som kommer alle barnehagene i kommunen til del. Både kompetanse, arbeidsmåter og rutiner samles i avdelingene for tospråklige assistanse, og avdelingene bidrar med å spre kompetansen til de barnehagene som de samarbeider med. Til tross for at de tospråklige assistentene har begrenset tid i den enkelte barnehage, rapporteres det om at de oppnår gode relasjoner til både barn, foreldre og øvrig

personale, og at arbeidet bidrar til barnas utvikling av både deres morsmål og norske språk. Det formidles like fullt at modellen har begrensninger ut fra dagens tilskuddsordning, både når det gjelder antall timer som den enkelte assistent kan være i barnehagene og antall tospråklige assistenter som kan ansattes ved avdelingen. Det er mange barn i barnehagene som pr. i dag ikke får tilgang på tospråklig assistanse. De tre kommunene /bydelen med egen avdeling for tospråklige assistenter har likevel hver sine utfordringer som gjenspeiles i prosjektene i den enkelte barnehage. I Porsgrunn gis en liten ressurs til mange barn. Der ble det ekstra viktig å fokusere på en samarbeidsmodell for å sikre at flerspråklig arbeid ble ivaretatt i større grad også når de tospråklige assistentene ikke var til stede. I Skien var de tospråklige assistentene mer til stede og prosjektarbeidet ble lagt til de dagene alle de tospråklige assistentene var på jobb samtidig, mens flere barn likevel ikke hadde tilgang på tospråklig assistanse. I bydel Gamle Oslo var det nødvendig å ha en bevisstgjøring blant de ansatte om å benytte den flerspråklige ressursen som fantes i grunnbemanningen i tillegg til den ene assistenten som kom fra bydelens fagsenter.

I prosjektene i kommunen og bydelene der de har benyttet de statlige tilskuddsmidlene til norskspråklige pedagoger og der tospråklige assistenter er ansatt i grunnbemanningen, har barnehagemyndighet vist en mer perifer rolle i arbeidet med å utvikle arbeidet med tospråklig assistanse i barnehagene. Det har her vært mer opp til den enkelte barnehage å finne sine måter å organisere og utvikle arbeidet på. Barnehagene i prosjektet har imidlertid sett det som en styrke å ha tospråklige assistenter i grunnbemanningen. Dette bidrar til at assistentene blir en integrert del av barnehagens personalgruppe. De kjenner hele barnehagen på linje med resten av personalet, de deltar på møter og kjenner både barn og foreldre. På denne måten ligger det til rette for at den tospråklige assistansen kan bli en integrert del av barnehagens arbeid.

Barnehagene peker samtidig på flere utfordringer med å gi tospråklig assistanse med utgangspunkt i personalet i grunnbemanningen. Først og fremst kreves det kompetanse i den enkelte barnehage om flerspråklighet og om morsmålets betydning for de flerspråklige barnas norsklæring og helhetlige utvikling. Uten denne kompetansen kan de flerspråklige ressursene som finnes blant barnehagens personale forbli ubenyttet. Selv om barnehagen har denne kompetansen og ønsker å gi tospråklig assistanse til barn der de har ansatte som deler barnas morsmål, kan dette være krevende å få til organisatorisk ut fra gjeldene rammer. En av barnehagene har gjort gode erfaringer med at personalet byttet avdelinger til faste tider i løpet av uken, for å være sammen med barn de deler morsmål med. En annen barnehage ønsket å gjøre dette, men fant det for krevende å gjennomføre i praksis. En barnehage så at det ville kreve tydelige administrative grep, men at det like fullt ville være krevende å få til ut i fra dagens rammer.

I prosjektet som kombinerer tospråklig assistanse fra bydelen med tospråklige ansatte i grunnbemanningen, framstår ansvarsforholdene for den tospråklige assistansen fra fagsenteret som noe uklar. Det virker å være delegert til den enkelte pedagogiske leder og den tospråklige assistenten. Barnehagen rapporterer at arbeidet med tospråklig assistanse krever mer enn de har ressurser til i dagens situasjon. Gjennom prosjektet har de prøvd ut et tettere samarbeid mellom tospråklig assistent fra bydelens fagsenter og en pedagogiske leder i barnehagen. De ser at det er en krevende jobb, både å etablere gode rutiner for samarbeid, planlegge, gjennomføre og evaluere arbeidet, slik at det gir faktiske resultater for barnas språkutvikling på både norsk og morsmål. Bydelens midler til tospråklig assistanse reduseres stadig, noe som gjør at barnehagene får tildelt færre timer med tospråklig assistent. Dette går ut over tid til felles planlegging, som igjen påvirker strukturen, innholdet og kontinuiteten i språkarbeidet.

Denne modellen framstår, til tross for Åkebergs blandede erfaringer, som en modell med klare styrker. Med en tydelig forankring sentralt i kommunen/bydelen vil bevisstheten om den språklige assistentens rolle og funksjon kunne utvikles, jf. gode erfaringer fra Porsgrunn og Skien. Har barnehagen i tillegg flerspråklige ansatte i grunnbemanningen vil de samtidig ha mulighet til å ta i bruk denne ressursen i sitt daglige arbeid. Modellens vil selvfølgelig påvirkes av antall tospråklige assistenter som er ansatt, både sentralt i kommunen/bydelen og i barnehagen.

Åkeberg barnehage ser det som en styrke for de tospråklige assistentene å være samlet i bydelens fagsenter, med den faglige oppfølgingen de får der. De foreslår samtidig en annen mulig modell for tospråklig assistanse, nemlig øremerkede statlige midler til barnehager for å frikjøpe tospråklige ansatte i grunnbemanningen til å gi tospråklig assistanse. En slik modell vil fristille de tospråklige assistentene fra annet ordinært arbeid og muliggjøre en mer målrettet og planmessig tospråklig assistanse. De ser at modellen krever lokal kompetanse om flerspråklighet og tospråklig assistanse og mener at det bør stilles krav til innhold og gjennomføring.

Alle prosjektene rapporterer om at KOMPASS-deltagelsen for de tospråklige assistentene har bidratt til å styrke deres posisjon i barnehagens flerspråklige arbeid. Assistentene står fram med en større faglig bevissthet om den tospråklige assistansens betydning for de flerspråklige barnas norskspråklige forståelse og for barnehagens språkmiljø. Resten av personalet har fått et mer bevisst forhold til å samarbeide med de tospråklige assistentene om nettopp tospråklig assistanse.

Referanser:

Kunnskapsdepartementet 2006: *Temaheftet Språklig og kulturelt mangfold.*

Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet 2009: Stortingsmelding 41 Stortingsmelding om kvalitet i barnehagen:

Gode barnehagar for alle. Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet 2010: *Ressurshefte – flerspråklig arbeid i barnehagen*

Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet 2011: *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.*

Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet 2011: Rundskriv F-01 2011. *Tilskudd til tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder.* Kunnskapsdepartementet

NAFO 2012: *Kompetansetiltak for flerspråklige assistenter i barnehagen 2012-2012.* Samlerapport 20.08.2012. Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring.

NOU 2010:7 *Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet.*

Kunnskapsdepartementet.

Rambøll Management 2006: *Evaluering av tilskuddsordningen – Tiltak for å bedre språkforståelsen for minoritetsspråklige barn i førskolealder.*

Rambøll Management 2008: *Kartlegging av språkstimulering og språkstimulering i kommunen.*

Østrem, S., Bjar, H., Føsker, L., Hogsnes, H., Jansen, T., Nordtømme, S. og Tholin, K. 2009: *Alle teller mer. En evaluering av hvordan Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver blir innført, brukt og erfart.* Høgskolen i Vestfold. Rapport 1/2009.